

Biezuńska-Małowist, Iza

"Family in Ancient Rome. New Perspectives", ed. by Beryl Rawson, Ithaca-New York 1986 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 79/2, 359-362

1988

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Family in Ancient Rome. New Perspectives, ed. by Beryl Rawson, Cornell University Press, Ithaca — New York 1986, s. 279.

Omawiana książka zawiera wyniki trzydniowego seminarium zorganizowanego przez australijski uniwersytet w Canberra w 1981 r. Składa się ona z dziesięciu rozpraw i bardzo pożyteczna bibliografia opracowana przez Edith Binkowski i Beryl Rawson.

Nad dziejami antyku pracuje już cały świat. Polski historyk starożytności z coraz większą trudnością opanowuje literaturę nowszą wobec braku jej dopływu do Polski, co w konsekwencji prowadzić musi do bardzo wąskiej specjalizacji, jeżeli badacze chcą się utrzymać na poziomie współczesnej nauki. Tymczasem w literaturze najnowszej, szczególnie anglosaskiej i francuskiej, a częściowo także i włoskiej coraz częściej występuje tendencja do interdyscyplinarnych szerszych ujęć i do włączania badań nad historią starożytną do trendów charakterystycznych dla całości współczesnych badań historycznych. Artykuły w omawianej tu publikacji stanowią bardzo jasny przykład takiego podejścia. Dotyczy to zarówno wstępu pióra Beryl Rawson (I. „The Roman Family”, s. 1—57) jak i większości artykułów, które w kwestionariuszu badawczym sięgają do tak modnych ostatnio badań nad rodziną w różnych okresach historycznych (zob. przegląd badań w artykule A. Wyrobisza, PH t. LXXVII, 1986, nr 2, s. 305—330). B. Rawson usiłuje z jednej strony przedstawić wyniki dotychczasowych badań, jej zdaniem jednostronnych, nad rodziną rzymską a z drugiej dać odpowiedź na pytania stawiane w kwestionariuszu współczesnych badań nad rodziną. Wprowadzając autorka przyznaje, że jednostronność dotychczasowych badań (ujęcie prawnicze, tam gdzie mowa o stosunkach w rodzinie, ograniczenie do relacji mąż — żona, niedostateczne powiązanie życia rodzinnego z całością zjawisk społecznych, obraz rodziny głównie warstw wyższych i to z punktu widzenia mężczyzny) wynika w dużej mierze ze stanu źródeł, ale mimo to stawia wiele pytań, na które trudno będzie odpowiedzieć nawet po przeprowadzeniu postulowanych przez autorkę badań, i wysuwa wiele interesujących hipotez, niestety nie do sprawdzenia. Wiele jednak w tym wstępie bystrych spostrzeżeń, zwrócenie uwagi na źródła z korpusu medycznego mało dotąd dla tej tematyki wykorzystywane, a także na związek z całością zagadnień społecznych. Wyraźne staranie o przystępność wykładu dla szerszej publiczności wprowadza wiele wiadomości elementarnych i niepokojących uproszczeń. Tak np. autorka uważa, że rozwój poezji miłosnej w końcu republiki i zanik jej w okresie cesarstwa był związany z tym, że kobiety były wtedy oświecone i kulturalne, a ich mężowie, zajęci sprawami publicznymi, często przebywali w prowincjach zostawiając osamotnione żony w Rzymie. Stąd wiele wiarołomnych związków i uczuciowych przeżyć, które znalazły odbicie w poezji. Po tym żony towarzyszą mężom w prowincjach i oto koniec liryki miłosnej.

Dwa następne rozdziały pióra J. A. Crooka („Women in Roman Succession”, s. 58—82 i „Feminine Inadequacy and the Senatum Consultum Velleianum”, s. 83—92) mają zupełnie inny charakter. Pierwszy z nich nie pretendujący, zdaniem autora do oryginalności, stanowi przegląd ustaw i zwyczajów regulujących prawa spadkowe kobiet. Jak zawsze u tego autora jest to jasny wykład, bez z góry powziętej tendencji, wszystkiego, co możemy uznać za pewne, a także tego,

co pozostaje w sferze hipotez i niejasności. Bardzo ważny, choć nie nowy, jest wynikający z rozważań Crooka wniosek, że bardzo wcześnie obyczaj wyzwolił rodzinę rzymską z zasady *agnatio* i że *cognatio* było w praktyce nie mniej ważne. Preferencja dla mężczyzn jako spadkobierców występuje wyraźnie w źródłach, ale już w okresie II wojny punickiej pojawiają się bardzo bogate kobiety i Crook stawia słuszne pytanie, jak doszło w Rzymie do akumulacji majątku w rękach kobiet?

W krótkim artykule na temat *Senatus Consultum Velleianum* (datowane na r. 41 lub 65, czyli na czasy Klaudiusza lub Nerona) Crook wysuwa interesującą hipotezę, że owa uchwała zabierająca kobietom prawo gwarancji za zobowiązania finansowe osób trzecich wiązała się ze zwolnieniem przez Augusta znacznej liczby kobiet z tuteli agnacyjnej. Tylko bowiem *tutores agnati* byli w praktyce zainteresowani w chronieniu majątku podopiecznych kobiet. Wobec zmniejszenia się takiego typu ochrony wprowadzono *senatus consultum* zapobiegające ryzyku udzielania gwarancji za innych. Ta hipoteza usuwa trudną do pogodzenia sprzeczność między rozwijającą się w tym okresie emancypacją kobiet a ustawą ograniczającą ich uprawnienia.

Czwarty rozdział Suzanne Dixon („Family Finances — Terentia and Tullia”) poświęcony jest analizie korespondencji Cyncerona dotyczącej stosunków majątkowych między małżonkami i dziećmi na przykładzie żony i córki Cyncerona. Rozprawa ta nie wnosi nowych stwierdzeń — kładzie nacisk na ścisły rozdział majątku męża i żony, na obowiązek (przynajmniej moralny) nie tylko męża, ale i żony łożenia na dzieci, na rolę posagu i obowiązku jego zwrotu w wypadku rozwodu lub śmierci. Celem tego artykułu jest wykazanie, że wszystkie te kwestie podlegały nie tyle dochodzeniu prawnemu, co pertraktacjom rodzinnym i przyjacielskim a zatem należy w badaniach tych spraw uwzględniać nie tylko przepisy, ale i, jeżeli źródła na to pozwalają, stan faktyczny. Nie jest to specjalnie nowy postulat, choć rzeczywiście bogactwo zachowanych rzymskich źródeł prawniczych skłania czasem badaczy do zapomnienia o korektach wnoszonych do stanu prawnego przez obyczaje.

Piąta rozprawa znanego badacza prawa rodzinnego W. K. Lacey'a dotyczy *patria potestas* (s. 121—144). Lacey wyprowadza całość instytucji Rzymu (także państwowych) z pojęcia *patria potestas*, jako rządzącej najpierw rodziną a potem i państwem. Tak jak rozwój struktur społecznych w Grecji widział Lacey („The Family in Classical Greece”) jako wywodzący się z instytucji *oikos*, tak odmienny rozwój Rzymu wyprowadza z podstawowej komórki pierwotnej społeczności, którą w Rzymie był nie *oikos* a rodzina. Rozumowanie Lacey'a wydaje się tu bardzo sztuczne i schematyczne, choć może być trochę racji w jego poglądach na strukturę najwcześniejszej społeczności rzymskiej i znaczenie *patria potestas* w rodzinie.

Następne trzy rozprawy zajmują się problemem dzieci w Rzymie. P. R. C. Weaver rozpatruje „The Status of Children in mixed marriages” (s. 145—169). Kontynuując swoje badania nad niewolnikami cesarskimi („Familia Caesaris”, Cambridge 1972) zajmuje się w tym artykule losem dzieci z małżeństw, w których jedno z rodziców miało obywatelstwo rzymskie (w momencie rozpoczęcia współżycia) a drugie było przynajmniej przez jakiś czas trwania tego związku niewolnikiem. Autor wykorzystuje tu jak zawsze materiał epigraficzny, zestawiając go ze znanymi z bogatych dla Rzymu źródeł prawnych przepisami. W bardzo jasny i systematyczny sposób klasyfikuje rozmaite układy rodzinne między obywatelami wolno urodzonymi, wyzwolencami i niewolnikami dając interesujący obraz bardzo skomplikowanej rzeczywistości. B. Rawson następną

rozprawę (s. 170—200) poświęca rodzinom z niższych grup społeczeństwa wolnego i stosunkom do dzieci w tym środowisku. Znow główną podstawę źródłową stanowią inskrypcje miasta Rzymu i najwięcej miejsca zajmują w rozważaniach autorki dzieci wychowywane nie przez własnych rodziców — *alumni* i *vernae*. Autorka zwraca też baczną uwagę na różnice występujące w stosunku do dzieci zależnie od ich płci. Przeważna część wykorzystanych inskrypcji to napisy nagrobkowe, tam, gdzie wiek jest podany, dotyczą one dzieci w wieku 1—9 lat. Autorka podchodzi z dużą ostrożnością do tak jednostronnych danych, ale np. zwracając uwagę na dużą przewagę chłopców w przedziale lat 1—4 przypisuje ją większej chęci do brania na wychowanie dzieci płci męskiej niż żeńskiej a zapomina o większej śmiertelności chłopców w tym wieku. Autorka zwraca też uwagę na wynikające z zestawień wcześniejsze wyzwalańia dziewcząt niż chłopców. W zakończeniu podkreśla, i słusznie, brak odpowiedzi na większość pytań jej kwestionariusza badawczego. Nie można określić pochodzenia większości *alumni* czy *vernae*, nie wiadomo czy w niższych grupach społecznych dochodziło do formalnej adopcji — nie działały tu bodźce tego typu, co w wyższych warstwach, nie wiadomo też jaka część tych dzieci otrzymywała wykształcenie zawodowe. Jedyny rezultat optymistyczny to stwierdzenie, że niektóre z tych opuszczonych dzieci spotykał i lepszy los — dbałość i przywiązanie ze strony opiekunów, a czasem i znalezienie nowej rodziny.

K. R. Bradley zapewne pod wpływem materiału papirusowego podjął w swoim artykule problem oddawania dzieci na wykarmienie („Wet-nursing at Rome. A Study in social relations”, s. 201—229). Zgodnie z innymi rozprawami w tym tomie stara się rozróżnić sytuację w wyższych warstwach społeczeństwa i niższych. Do badań nad tymi ostatnimi podstawę stanowią znów epitafia z VI tomu C. I. L. (miasto Rzym). Bradley stwierdza częste korzystanie z usług karmicielek w najzamożniejszych domach Rzymu i wiąże to słusznie i z przyzwyczajeniem do licznej służby, i z dbałością o urodę, i wygodnictwem kobiet z tej sfery. Może tylko niepotrzebnie dopatruje się tu także obojętności wobec noworodków, chęci uniknięcia związków emocjonalnych wobec dużej śmiertelności niemowląt itp. Bardzo dokładna analiza inskrypcji potwierdza też oddawanie na wykarmienie dzieci niewolniczych, a także tezę o rekrutowaniu karmicielek spośród niewolnic. Niżej podpisana z satysfakcją stwierdza dodatkowe potwierdzenie zainteresowania właścicieli „hodowlą” niewolników, choć tym razem Bradley nie cytuje jej uparcie od trzydziestu lat powtarzanego głosu w tej sprawie.

Do rozprawy Bradleya można by też odnieść dotyczącą prawie wszystkich rozpraw w tym tomie uwagę, że wiele stwierdzeń wypływających ze zdrowego rozsądku, których historiografia przełomu XIX/XX wieku nie uważała za konieczne dowodzić, we współczesnej historiografii obraca się w rozprawy zaopatrzone w liczne przypisy i drobiazgowy analizy źródłowe.

Ostatni artykuł pióra Jana B l a y n e y zawiera szkic teorii antycznych dotyczących poczęcia („Theories of Conception in the Ancient World”, s. 230—236) tylko formalnie wiążący się z tematyką tomu.

Poza zwięzłą konkluzją tom zawiera jeszcze pożyteczny przegląd nowożytnych prac dotyczących rodziny rzymskiej („Sources for the Study of Roman Family”, s. 247—257).

Omówiony tom rozpraw nie zawiera rewelacyjnych odkryć naukowych, wiąże jednak badania nad rodziną w starożytnym Rzymie z bardzo rozwijającymi się ostatnio badaniami nad rodziną w innych epokach. Może się więc przyczynić do osłabienia izolacji, w jakiej wielu historyków innych okresów historii utrzymuje badania nad historią starożytną. Szkoda może tylko, że część autorów tego tomu

zamiast przedstawić wypróbowane już metody badań nad tym zagadnieniem w starożytności usiłuje stosować kwestionariusz badawczy historyków nowożytnych do skąpych źródeł starożytnych.

Iza Biezuńska-Matowist

Irland und die Christenheit, Ireland and Christendom. Bibelstudien und Mission. The Bible and the Missions. Herausgegeben von Proinséas Ní Chatháin und Michael Richter, Veröffentlichungen des Europa Zentrums Tübingen, Kulturwissenschaftliche Reihe Klett-Cotta, Stuttgart 1987, s. XII, 523.

W badaniach nad społeczeństwem iryjskim we wcześniejszym średniowieczu oraz nad wielorakimi oddziaływaniami kulturowymi Iroszkotów na Wyspach Brytyjskich i w Europie kontynentalnej, które przeżywają rozkwit, wyraźną cezurę stanowi rok 1979. Wówczas odbyła się pierwsza z (dotąd trzech) międzynarodowych konferencji naukowych poświęconych zagadnieniu „Iryjczycy a Europa”. Konferencja w Tybindze w 1979 r. zorganizowana została przez wymienione w nagłówku Europa Zentrum, które też — obok University College w Dublinie (Board of Medieval Studies) — było współorganizatorem dwóch kolejnych konferencji z tego cyklu (1981 i 1984) w Dublinie¹. Do opublikowanych w latach 1982 i 1984 materiałów dwóch pierwszych konferencji² dołączył ostatnio okazały i nawiązujący nie tylko koncepcyjnie i merytorycznie, ale także pod względem szaty edytorskiej, do swych poprzedników, tom materiałów z konferencji z 1984 roku.

O ile konferencja z 1979 r. (oraz dwuczęściowy zbiór jej materiałów) miała bardziej uniwersalny charakter, obejmując niemal wszystkie epoki i aspekty dziejów iroszkockich we wcześniejszym średniowieczu, rozpatrywane głównie (choć nie wyłącznie) z punktu widzenia ich ponadregionalnych oddziaływań, o tyle kolejne konferencje poprzez ograniczenie tematyczne (nie zawsze co prawda konsekwentnie przeprowadzone) obrad mogły osiągnąć wysoki stopień koncentracji badawczej, co między innymi zapewniło materiałom z tych konferencji trwałą wartość. Widoczne to było już w roku 1981, gdy obrady toczyły się na temat „Kościół we wczesnym średniowieczu”, a grupę rozpraw bezpośrednio dotyczących wczesnych dziejów Kościoła iryjskiego w sposób interesujący uzupełniały prace dotyczące iryjskiej architektury i sztuki sakralnej, prawa kanonicznego i świeckiego, języka i literatury, podczas gdy problematyka oddziaływań i związków pomiędzy Irlandią a Europą została ograniczona do odrębnej grupy. Konferencja z 1984 r. została jeszcze wyraźniej sprofilowana, a kwestia europejskich związków społeczeństwa i kościoła iryjskiego ponownie wysunęła się na czoło obrad. Tytuł publikacji, którą tu pragniemy przedstawić, trafnie oddaje jej główną treść. Stanowią ją studia egzegetyczne Iroszkotów oraz misje (nie tylko iryjskie) w Europie wczesnego średniowiecza, przy czym organizatorom zależało na tym, by wyjść poza krąg Europy „rzymskiej”, co znalazło wyraz w tematyce konferencji dublińskiej: „Studia biblijne i chrystianizacja nieromańskich ludów Europy”, i co

¹ W ostatniej z nich zob. komunikat w KH r. XCII, 1985, nr 1, s. 201—203.

² *Die Iren und Europa im früheren Mittelalter*, hg. v. H. Löwe, Teilband 1—2, Stuttgart 1982, s. XVIII, 1083 (por. J. Strzelczyk, *Iroszkoci w Europie średniowiecznej*, „Nasza Przeszłość” t. LXI, 1984, s. 5—43); *Irland und Europa, Die Kirche im Frühmittelalter*, hg. von P. Ní Chatháin u. M. Richter, Stuttgart 1984, ss. XVII + 458 (por. rec. J. Strzelczyk, KH r. XCII, 1985, nr 4, s. 938—944).